

Edirne Kenti Kültür Varlıklarının Kent Estetiği Açısından Değerlendirilmesi

E. Erdoğan¹, N. Kuter²

¹Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Ankara

²Çankırı Karatekin Üniversitesi Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Çankırı

Bugün kültür varlıklarının korunması küresel ölçekte önemli bir olgudur. Edirne Kenti de Türkiye'nin Trakya kesiminde yer alan ve özellikle erken dönem Osmanlı kentleşme ve yapı kültürünün doğrudan izlendiği bir sınır yerleşmesidir. Bu çalışmada Edirne Kenti doku özellikleri, kentsel kimlik ve kültür varlıkları kapsamında kent estetiği açısından değerlendirilerek yapılanma kültürü ve korunması ile ilgili sorun ve olanaklar irdelenerek Edirne kent bütünü için gerek planlama gerekse tasarım ölçeklerinde kentsel kimlik ve görsel niteliği artırmaya yönelik önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel kimlik, kentsel tasarım, koruma, anıtsal yapılar

The Evaluation of the Cultural Values of Edirne City in the Frame of Urban Aesthetics

The conservation of cultural heritage is an important phenomenon at global scale. Edirne City is an important border settlement reflecting the urbanization and structural qualities of early Ottoman period situated in the European/Trakya part of Turkey. In this research, the urban pattern, urban identity&cultural values of Edirne City were evaluated in the frame of urban aesthetics and the problems and potentials of the urban environment were discussed as far as monumental buildings&their conservation issues are concerned. Besides suggestion for the rehabilitation of urban identity & visual quality of the city were made.

Keywords: Urban identity, urban design, conservation, monumental buildings

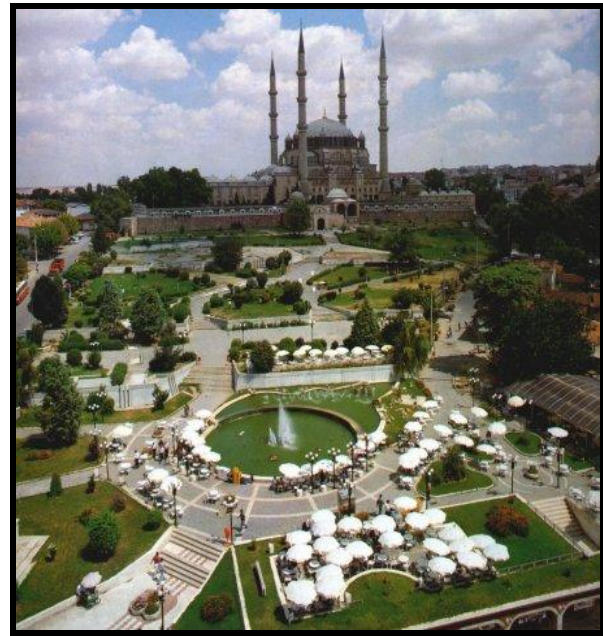
Giriş

Tarihi süreç içinde yer alan değişik uygarlıklar kentlerini kurarken gerek doku gerekse sosyal ve yönetsel odaklar oluşturarak kentlere özgün kimlik kazandırmışlardır. Farklı uygarlıklarda kültürel niteliklere ve dönem özelliklerine bağlı olarak belli temel ilkeler tekrarlanmış, süreç içinde tekrarlayan bu uygulamalar planlama-tasarım ilkelerine dönüşmüştür. Endüstri devrimi sonrasında ise kentsel gelişmeler çevre kaynakları, doğal-kültürel değerler ve estetik bağlamda kentlerdeki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi konusunda acil müdahaleler gerektirmiş, böylece sürdürülebilir kentler kavramı gündeme taşınmıştır. Kent formu doğrudan yerleşim formu ve niteliği ile bağlantılı olup, kesinlikle eklektik bir nitelik taşımamalı, mutlaka geniş çerçeveli değerleri bütünleştirmelidir. Her kentin mutlaka belli bir amaca hizmet eden karakter taşıması, bu kimliğe bağlı olarak da belli estetik değerleri bünyesinde barındırması gerekmektedir ki bu da her kentin belli, bir **kentsel imaj** ve duygu uyandırıcı niteliğe sahip olmasını getirmektedir. Diğer yandan, kentler yeterince basit çözümlenmiş, esnek ve bölünebilir yapıda olmalıdırlar (Erdoğan, 2006).

Kentsel çevreler yapılar ve bunların tariflendiği dış mekanlar olmak üzere pozitif ve negatif öğelerden oluşmaktadır. Bunların arasındaki tanımlı ilişkiler, mekan akışkanlığı, iyi kurgulanmış mekansal geçişler ve uyum da kentsel estetiğin niteliğini belirlemektedir. Kentsel çevrelerde yapı ve yapı gruplarının oluşturduğu pozitif öğeler açık ve yeşil alanlar, avlular, bahçeler, yollar, meydanlar gibi negatif öğeleri tanımlayacak ve tarifleyecek biçimde bir araya gelmeli; bütünü ayrılmaz parçalarını oluşturmalıdırlar. Kentsel çevrelerdeki pozitif ve negatif öğelerin yüzeylerini oluşturan çizgiler, yüzeylerin malzeme, renk, doku özellikleri ile yapıların cephe oranları, açıklıkların niteliği, cephe süslemeleri de kentsel çevre kalitesinin belirlenmesinde önemli unsurlar olmaktadır. Bunun yanı sıra yer kaplamaları, kentsel donatı/kent mobilyası, aydınlatma elemanları, durak, pano, telefon kulübesi gibi elemanlar ile bitkisel materyal ve kullanım biçimi kentsel estetiğin sağlanmasında doğrudan katkı sağlayan öğelerdir. Tüm bu değerlerin bir araya gelmesi ile kent bütününe ilişkin kent makroformu ve kent silüeti oluşmakta, detayda irdelendiğinde ise mikro ölçekte kentsel estetik ve güzel/çekiciliği

olan çevre kavramı ortaya çıkmaktadır. Kentsel bütüne bakıldığında gözlenen nesnenin tüm öğeleri arasında algılanan uyum onun güzelliğini yansıtmakta; bütünün estetik olması parçaların birbirleri ile olan ilişkilerinin de iyi çözümlenmiş olmasına bağlıdır (Erdoğan, 2006). Bu olgu koruma bağlamında değerlendirildiğinde tarihi nitelik taşıyan bu tür alanların tümel çevre kapsamında ele alınması bir zorunluluk olmaktadır. Her ögenin mevcut durumu ile korunması, ancak ve ancak bilimsel müdahale ile sağlamaştırma (minimum restorasyon) yani malzeme ve strüktür olarak yapıların yaşamını uzatacak fiziksel ve kimyasal müdahale gerçekleştirilmeli; zorunlu olmadıkça özgün malzemenin korunması temel ilke olmalıdır.

Türkiye'nin Marmara Bölgesi, Balkan Yarımadası'nın güneydoğu uzantısını oluşturan, Trakya kesiminde yer alan ve bölgenin İstanbul'dan sonra ikinci büyük kenti olan Edirne, 40° 31' ve 42° 00' kuzey enlemleri ile 26° 00' ve 27° 00' doğu boylamları arasında yer alan 6.276 km² yüzölçümüne sahip bir yerleşimdir. Kentin kuzeyinde Istranca Dağları ve kısmen Tunca Nehri, batısında ise Meriç Nehri, Yunanistan sınırını oluşturmakta, kuzeybatısında Bulgaristan, güneyinde Ege Denizi (Saroz Körfezi) ve doğusunda Tekirdağ, Malkara ile Çanakkale-Gelibolu yer almaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Edirne, konumu ve genel görünüm (Anonim, 2010a)

Figure 1. Location of Edirne and the general view of the city (Anonymus, 2010a)

Edirne geniş düzlük ve basık tepeler ile kaplı bir havza niteliğinde olup yeryüzü şekilleri açısından çeşitlilik göstermektedir. Tunca, Meriç ve Ergene vadisi olmak üzere üç önemli vadiye sahip olan yerleşim özel konumu gereği iklimsel çeşitliliğe sahiptir. Kimi yıllar şiddetli kışlar yaşanırken kimi yıllar kış ayları bol yağmurlu olabilmekte; mevsim özellikleri yıllara göre farklılık göstermektedir. Doğal bitki örtüsü bozkır olan Edirne'de meşe (*Quercus sp.*), dişbudak (*Fraxinus sp.*), karaağaç (*Ulmus sp.*), kavak (*Populus sp.*), söğüt (*Salix sp.*) gibi türler bulunmaktadır (Öztürk, 2006).

İlkçağlarda Uscudama, Odrysia ya da Orestias adı ile bilinen yerleşim yeri, M.Ö. 1. bindeki göçlerle yöreye gelen Trak kavimlerinden Odryslerin önemli bir kenti olarak kurulmuştur. Yerleşim Meriç/Arda ve Tunca nehirlerinin kesiştiği bereketli topraklar üzerinde yer almaktadır (Yıldırım, 2003). M.Ö. 7. yy.'a dayanan tarihi ile ilk kez Trak uygarlığına ev sahipliği yapan Edirne, M.S. 123-124 yıllarında Roma İmparatoru Hadrianus'un buraya gelmesi ile imparatorun adına atfen kentin adı Hadrianopolis olarak değiştirilmiştir. M.S. 2. ve 3. yüzyıllarda altın dönemini yaşayan kent 4. yüzyıldan itibaren birçok savaşa sahne olmuş;

Got, Hun, Bulgar akınlarına karşı Bizans egemenliğinde kalmıştır. Bizans kaynaklarına göre Hadrianus kenti bir surla çevirerek **“castrum”**: **orduğah** haline getirmiştir. Kare planlı kent suru çağlar boyu kentin savunmasında önemli olmuştur. 1361 yılında Türkler tarafından fethedilen kentin adı Sultan I. Murat Hüdavendigâr tarafından Edirne olarak değiştirilmiştir. Bu dönemde kent kalenin doğusundaki merkez etrafında ışınal olarak ovaya doğru gelişim göstermiştir. 1365 yılında başkent yapılan Edirne **“kale şehir”** olmaktan çıkmış, Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak biçimlenip gelişmesi **“kale”** ile **“eski saray”** arasındaki alanda olmuştur. Böylece Edirne'nin kentsel gelişime odak olan ilk çekirdek külliyesi **Eski Camii Külliyesi** olmuştur. Daha sonra inşa edilmiş olan farklı işlevlere hizmet edecek yapılar başta cami ve medrese yapıları olmak üzere daha çok külliye şeklinde inşa edilmiştir. Pinon (1999)'a göre bir Osmanlı kenti olan Edirne'nin çekirdeği surlarla çevrili bir Bizans kenti yanında kurulmuştur. Kent, surlarının kapılarından çıkan sokaklardan başlayarak gelişim göstermiştir. Osmanlı kentlerinin çekirdeği bir ulu cami, bedesten, çarşı ve anıtsal yapılar topluluğu çevresinde oluşmuştur. Edirne kentinde de bu tür bir yerleşim gelişimi olmuş; kent Selimiye Külliyesi, Eski Camii, Üç Şerefeli Camii ve Rüstempaşa Kervansarayı merkezde olacak şekilde gelişim göstermiştir.

1453'te İstanbul'un başkent olması ile Edirne, imparatorluğun ikinci bilim, kültür ve sanat merkezi olarak gelişimini sürdürmüştür. 19. yüzyıldan itibaren imparatorluğun gerileme

Materyal ve Yöntem

Araştırmanın ana materyalini kent merkezinde yer alan Maarif Caddesi, Saraçlar Caddesi ve Selimiye Külliyesi'ni içeren Edirne kent tarihi merkezi ve Sarayıcı yerleşmesi ile II. Beyazıt Külliyesi yakın çevresi oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Edirne Kenti'nin tarihi, doğal ve kültürel değerleri ve çevre kaynaklarının saptanmasına yönelik her türlü yazılı ve görsel materyal araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

Araştırmanın gerçekleştirilmesinde üç aşamalı bir yöntem izlenmiş; birinci aşamada, yörenin kültürel varlıkları derlenmiş, ikinci aşamada, Edirne Kenti için yapılmış koruma amaçlı

dönemi ile sarsıntılar yaşamış, 1828 ve 1877 Osmanlı- Rus savaşları dönemi ve Balkan Savaşı sırasında kent kültürü hasar görmüştür. 19. yüzyılın ortalarından itibaren, geçirdiği yangınlardan sonra Edirne'de düzenli olarak planlı parselasyon çalışmaları sonucu bazı mahallelerin biçimi kökten değişikliğe uğramıştır. Bu kapsamda bazı eski planlara dayanarak ve planın sürekliliği ilkesi gereğince 18. ve 19. yüzyıl Osmanlı kent dokularının tanımlanması olası olabilmektedir (Cantay, 2001).

Klasik Osmanlı Dönemi'ne temel oluşturan **Üç Şerefeli Camii**'nde en büyük kubbe çözümünün gerçekleştirilmiş olması, farklı minare yapısal sistem detayları, şadırvanlı, üç yönde kapılı, avlulu uygulamaların Edirne'de bulunması kentin Osmanlı Dönemi yapı kültürünün önemini ve özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Yanı sıra, Tunca Nehri batı kıyısındaki **Sultan II. Beyazıt Külliyesi**, kent merkezinde yer alan Eski Camii, Üç Şerefeli Camii, bedesten ve kentin en yüksek kesiminde inşa edilmiş olan **Selimiye Külliyesi** kentin başkent kimliğinin yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır. Edirne Kenti, yapılanma biçimi, sokak-yol bağlantıları ve topografyası ile entegre olmuş/bütünleşmiş külliyeleri, anıtsal yapıları ve Klasik Osmanlı Dönemi yapılanma özellikleri ile kentsel tasarım/planlama açısından önemli bir kent; bütünü ile kültür varlığı niteliğinde bir yerleşmedir. Edirne kenti Erken Osmanlı Dönemi coğrafyasında özgün kimliğini koruyabilen ender yerleşmelerden biri; bir anıt kenttir.

planlama çalışmaları irdelenmiştir. Edirne Kenti tarihi kent merkezinde ve yakın çevresinde gerçekleştirilen etüd-analiz çalışmaları elde edilen bulgular doğrultusunda analiz edilmiş ve son aşamada ise, kent bütünü çevre ve kent estetiği kapsamında değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, Edirne Kenti'nin sahip olduğu doğal ve kültürel değerler, tescilli yapılar, açık-yeşil alanlar ve güncel yapılanma ve kentsel tasarım yaklaşımları kent kimliği, kentsel mekanların niteliği, kent silüeti ve doğal-yapay çevre entegrasyonu kapsamında irdelenerek Edirne Kenti çevre ve kent estetiği ve turizm bağlamında değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Edirne İli, iki yanı Tunca ve Meriç nehirleri ile çevrili, doğu bölümünde yamaçlara yaslanmış, dalgalı ovaların ortasında yer alan bir yerleşmedir. Kent merkezi Tunca Nehri'nin Meriç'e dökülen yerin kuzeyinde, Tunca'nın batıya yönlenmiş kesiminde kurulmuştur. Yerleşme batıdan doğuya doğru yükselen tepelere doğru yayılarak genişlemektedir. Kentin yükseltisi Tunca kıyısında 47m., Selimiye'de ise 75m. dolaylarındadır (Aru, 1998). Kentsel doku genelde ovalar ve az eğimli yamaçlarda gelişim göstermiştir.

Kent **kaleiçi** ve **kaledışı** olmak üzere başlıca iki bölümden oluşmaktadır. Türk dönemi anıtsal yapılarının çoğu eski kalenin doğu kesimi ile, Selimiye Camii'nin bulunduğu tepe arasında yer almaktadır. Osmanlı Dönemi'nde başkent olan kent kalenin doğusunda ışınsal olarak ovaya doğru yayılım göstererek kentsel dokuyu oluşturmuştur.

Kent, Meriç Nehri'nin sürekli taşmaları nedeni ile akarsuyun biçimlendirmesine bağlı olarak batıda ve güneyde hidrolik eşiğe dayanmıştır. Kuzeybatı ve nehrin batı yakasındaki yerleşmeler de Osmanlı Dönemi'ne ait yerleşmelerdir. Bundan sonra kent İstanbul ve Kapıkule yönünde lineer olarak gelişmiştir (Aru, 1998).

Edirne 16. yüzyılda Kahire, Halep, Şam ve Bursa kentleri gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli kentlerinden biri olmuştur. Osmanlı kent yaşamının en önemli özelliği olan tüm sosyal hizmetlerin vakıflar aracılığı ile kurulması olgusunu Edirne kenti bütününde ve özellikle külliye yapılarında izlemek olasıdır (Kuban, 1998).

Kentsel görüntüye egemen olan külliye kent tarihini fizyonomisini biçimlendiren en önemli yapılanmalardır. Edirne külliye yapıları düzenli ve iyi kurgulanmış mekansal özellikleri ile sultan külliye yapıları olarak kent topografyasında hakim ve önemli noktalarda konumlandırılmışlardır. Külliye yapıları kentsel ölçekte son derece duyarlı bir biçimde tasarlanmışlardır. Bütüncül planlama açısından Edirne Kenti cami ve külliye yapıları merkezî konumdadırlar. Külliye yapıları birbirine farklı avlular ile entegre edilmiş; kentsel dokudan ise belli bir tampon yeşil ile ayrılmışlardır. Yoğun kentsel dokudan külliye yapılarına geçiş bu yeşil doku ile sağlanmıştır. İç avlularda yoğunlaşan işlev ve açık mekan aktivitelerine karşın; dış çeperde yer alan yeşil dokular daha çok tampon

ve geçiş işlevine sahip alanlardır. Külliye yapılarının önemli işlevlerine karşın gerek kitle-hacim ilişkileri, gerekse ana bağlantıları sağlayan giriş-çıkış kapıları son derece alçakgönüllüdür. Kent bütününde yer alan Selimiye Külliyesi, II. Beyazıt Külliyesi, Eski Camii, Yıldırım Camii, Üç Şerefeli Camii, Beylerbeyi Camii, Rüstempaşa Kervansarayı, Ekmekçioğlu Kervansarayı, Bedesten gibi birçok kültür varlığı kentsel dokuda ve kent silüetinde tanımlı, cephe özellikleri kapsamında gerek kullanılan yapı malzemesi gerekse oran-ölçek ve cephe düzenleri açısından nitelikli, iyi kurgulanmış ve armonik yapılanmalardır.

Erken Osmanlı Dönemi'nde önemli bir yerleşme olan ve bir dönem Osmanlı kültürüne başkent olmuş Edirne Kenti kent silüetine ve kentsel dokuya katkı sağlayan çok sayıda kültür varlığına sahiptir. Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescillenen Edirne yapılarından en tanımlı olanlar; Kale (M.Ö.117), Yıldırım Camii (1399), Gazi Mihalbey Camii (1413), Muradiye Camii (1420), Darülhadis Camii (1435), Kadı Bedrettin Camii (1538), Üç Şerefeli Camii (1438-1447), Sarı Camii (1452), İbrahim Paşa Camii (1469), Ayşe Kadın Camii (1475), II. Beyazıt Külliyesi (1488), Selimiye Külliyesi (1574), Ali Paşa Çarşısı (1578), Rüstem Paşa Kervansarayı, Ekmekçioğlu Kervansarayı (1609), Bedesten (1417-1418), Dar_ül Eytam Çarşısı (1877-1878), Ali Paşa Çarşısı, Taşhan (16.yy), Eski Camii (1414), Beylerbeyi Camii (1429), Şahmelek Camii (1429), Defterdar Mustafa Paşa Camii (16.yy), Ayşe Kadın Camii (1469), Sitti Sultan Camii (1449), Lari Camii (1514), Süleymaniye Camii (1548), Kuş Doğan Camii (1472), Tahtakale Hamamı (1435), Mezitbey Hamamı (1442), Sokulu Hamamı (16.yy), Beylerbeyi Hamamı, Tunca Köprüsü (1613), Sweti George Kilisesi, İtalyan Kilisesi, Deveci Han, eski ve yeni saray kalıntıları ve Tütünsüz Ahmet Türbesi'dir (Şekil 2, Şekil 3).

Kentin kültür varlıkları kapsamında değerlendirilecek bir diğer yapı grubu ise **geleneksel Edirne konutları** olup düşük yoğunluklu bir kentsel doku içinde genelde bahçe içinde yer almaktadır. Konutlar sokak üzerinde, bahçenin bir köşesinde ya da ortasında yer alacak biçimde konumlandırılmışlardır. Ahşap iskelet sistemle inşa edilen geleneksel Edirne konutları genelde 2 katlıdır. Kimi büyük konutlarda

haremlik-selamlık girişleri farklı kapılardan sağlanmaktadır. İç düzen açısından Türk evi plan ve bezeme özelliklerini taşıyan Edirne konutlarının pek çoğu bugün yok olmuştur. Bugüne ulaşan Edirne konutları daha çok kale

içinde; Maarif Caddesi'nde yer almaktadır. Restorasyon projeleri hazırlanan ve bir bölümü restore edilen konutların restorasyon ve rehabilitasyon çalışmaları devam etmektedir.

Şekil 2. Tunca Köprüsü (Anonim, 2010b)
Figure 2. Tunca Bridge (Anonymus, 2010b)

Şekil 3. II. Beyazıt Külliyesi (Anonim, 2010c)
Figure 3. II. Beyazıt Complex (Anonymus, 2010c)

Kaleiçi, bugüne duvar kalıntıları ve bir kulesi ile ulaşan Roma Kalesi'nin kurulduğu alanda yer alan semttir. **Kale** Bizans ve Osmanlı dönemlerinde çeşitli onarım ve eklerle 19.

yüzyıla kadar korunmuştur. 1866-1870 yılları arasında yıkılan kale bu yıkım sonrasında sadece Makedonya Kulesi olarak bilinen kule ile kent içinde bazı küçük duvar/sur parçaları ile bugüne

ulaşabilmiştir. 19. yüzyılın sonlarında tüm Osmanlı İmparatorluğu kentlerinde görülen bir uygulama kapsamında Makedonya Kulesi olarak bilinen yapı saat kulesine dönüştürülmüştür.

Tarih öncesi, Roma, Bizans ve özellikle Osmanlı Dönemi kültür varlıklarını bünyesinde barındıran Edirne Kenti'nde Edirne Valiliği bu birikimin geleceğe aktarılması bilinci ile yerel ve sivil kurumların işbirliği ile birçok koruma projesi yürütmektedir. Onarımı tamamlanmış bazı önemli yapıların sivil kurumlarca işletmeciliğinin yapılması ile ortak bir koruma bilinci oluşturulması hedeflenmiştir. Edirne kent merkezinde yer alan Hafızağa Konağı, Zorlutuna Konağı, Saadet Hanım Köşkü gibi sivil mimarlık örnekleri bu kapsamda restore edilerek yeniden işlevlendirilmiş kültür varlıklarıdır. Kaleiçi, Karaağaç, Sarayıçi kesimlerinde restore edilerek yeniden ayağa kaldırılmaya çalışılan yapılar söz konusudur. Kaleiçi Koruma Projesi kapsamında ise özgün geleneksel Edirne konutları onarılmaktadır.

Edirne Kaleiçi'nde, Maarif Caddesi'nin tarihsel kimliğinin ortaya çıkarılması amacı ile bu caddede yer alan geleneksel Edirne konutları restore edilmiştir. Sokak ölçeğinde gerçekleştirilen bu projede tüm yapıların envanteri çıkarılarak restorasyon-rehabilitasyon projeleri hazırlanmıştır. Yapılar, dönem özellikleri ve yapısal sistem özellikleri

Sonuç ve Öneriler

Genel kentsel doku bağlamında değerlendirildiğinde Edirne Kenti sahip olduğu çevre kaynakları ve özellikle doğal değerler ile iyi entegre olmuş bir yerleşmedir. Topografya verileri kentsel tasarımda ve anıtsal yapıların konumlandırılmasında doğru değerlendirilmiştir. Anıtsal yapılar kent silüetinde tanımlı ve belirleyicidir. Tüm anıtsal yapılar özgün, dönem özelliklerini yansıtan, kitle ilişkileri ve yapı malzemesi kullanımı kapsamında nitelikli, özgün, ölçek olarak anıtsal vurgu sağlarken aynı zamanda yalın ve belli bir dinamizme sahip yapılardır.

Edirne kent bütünü sahip olduğu anıtsal yapı sayısı ve çeşitliliği açısından zengin ve müze kent niteliğinde ender yerleşmelerden biridir. Cami, darüşşifa, tıp medresesi, imaret, mutfak, tabhane, talimhane ve mumhane gibi yapı bölümlerine sahip II. Beyazıt Külliyesi bütünü ile doku özelliklerini koruyan özgün bir yapılar grubudur. Son derece iyi kurgulanmış, yapısal ve mekansal,

doğrultusunda sınıflandırılarak renklendirilmiştir. Birçok özgün konutun ise onarım çalışmaları tamamlanmıştır. Hıdırlık Tabyaları ile ilgili koruma çalışmaları ise devam etmektedir. Bunun yanı sıra Edirne Kenti ile ilgili bazı bölgesel işbirliği çalışmaları/projeleri de bulunmaktadır. Bu kapsamda Bulgaristan-Türkiye işbirliği, Türkiye-Yunanistan sınır ötesi işbirliği, sınır valilikleri işbirliği ve Avrupa kıyı bölgeleri konferansı ve ortak küçük projeler fonu çalışmalarından söz etmek olasıdır. Edirne Kenti'ni de kapsayan bu işbirliği çalışmalarının hedefi genelde bölgenin ekonomik sorunlarının çözümü, sınırdaki ilişkilerinin yoğunlaştırılması, kültür alışverişi; çevre koşulları ve yaşam standartlarının yükseltilmesi yolu ile sınır bölgesinde dengeli bir gelişim ve kalkınmanın sürdürülmesi, ekonomik gelişme ve sosyal uyumun güçlendirilmesidir.

Kültür varlıkları kapsamında bu işbirliği çalışmaları değerlendirildiğinde bazı restorasyon çalışmalarına da olanak sağladığı görülmektedir. 2004 yılında kent merkezinde yer alan Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı bu kapsamda restore edilerek Türk-Bulgar ortak kültürel etkinliklerinin gerçekleştirileceği bir yapı olarak kullanıma açılması söz konusu olmuş; sınır ötesi kültür alışverişine katkı sağlayan bir nitelik de kazanmıştır.

konstrüktif ve malzeme özellikleri ile Osmanlı Dönemi yapı kültürünün tüm özgün niteliklerine sahip bir külliye olarak kentsel-yapısal kalitesi, cephe ve mekan özellikleri ile kent estetiğine katkısı üst düzeyde olan bir yapılanma olarak sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir.

Kentin 14. yy'dan bu yana kültür varlığı olarak nitelenebilecek en büyük anıtları Eski Camii'den başlayarak kalenin dışına yapılmıştır. 15. yy'da ise Tunca ve Meriç kıyılarından Sarayıçi'ne, II. Murad Camii'nin konumlandırıldığı Kıyık Tepesi'ne kadar yayılım göstermiştir. Sultan II. Selim'den sonra kentin önemi daha da artmış, özellikle 17. yy'da IV. Mehmet'in saltanatı süresince kent bir başkent niteliği kazanmış, bu kapsamda çok sayıda yapılanma gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Trakya bölümünde Türk öğeleri taşıyan bir yerleşim yeri; bir serhat şehri olarak Edirne'de önemli Klasik Osmanlı Dönemi anıtlarının bulunması bu coğrafyada Türkleşmiş yerleşim

sınırının Edirne'ye kadar uzandığının bir göstergesidir. Bu kapsamda kentin taşıdığı sembolik bir anlam da bulunmaktadır.

Edirne Kenti'nin kent silüetinde ve kentsel kimliğinde en tanımlı ve önemli yapı Selimiye Külliyesi'dir. Selimiye Külliyesi kentin odak noktasında, tarihi kent merkezinde yer almaktadır. Kent silüetinde kimlik belirleyici bir biçimde konumlandırılmıştır. Kuban (1998)'a göre Selimiye Camii'nde Sinan'ın kubbeli strüktürde aradığı kubbenin simgeselliğine ve ideal biçime ulaştığı görülmektedir. Burada kullanılan mutlak simetri ile sonsuzluk çağrışımı yapılmıştır. Sinan, gelişmiş bir taşıyıcı sistem ve ışıklı perde duvarlar ile, kubbenin ilkel geometrisinin doğal gücünü gerek simgesel gerekse işlevsel amaçlar için kullanmıştır. Strüktürel ve biçimsel ustalığa karşın en temel ve eski kubbe şeması kullanılmıştır. Selimiye Camii'nde Sinan en saf form ve biçimler ile çalışarak belli bir hiyerarşi ile bir imge oluşturmuştur. Selimiye Camii harem kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre yapının temeli H. 976, M. 1568-69 yılında atılmış, 1575'te tamamlanmıştır. Yapı malzemesi Edirne'den sağlanmış; İnez'den ahşap/direkler, Fere'deki renkli taş ocağından taş getirilmiştir. Çoğunlukla Marmara mermeri ve küfeki taşı kullanılmıştır. Selimiye Külliyesi; cami, medreseleri ve arastası kentin Eski Saray (Saray-ı Atik) ve baltacı Muhafızları Kışlası'nın bulunduğu ve kavak meydanı olarak bilinen alan üzerine inşa edilmiştir. Dış avluda caminin iki tarafında birisi darülhadis (sıbyan mektebi) olarak kullanılan birbirinin aynı iki medrese ve muvakkithane yer almaktadır. Dış avlunun batı yönünde ise arasta yer almaktadır. Merkezi kubbeli camide mekansal etki optimumuna çıkarılmıştır. Çok etkili bir iç mekan biçimlenmesini yansıtan dış kütlede ulaşılan anıtsallık etkileyicidir. Yalın geometrik formlar ile zemine belli bir hiyerarşi ile oturan son derece etkileyici bir kitle tasarlanmıştır. Yapıda strüktürel anlamda kullanılan payandalar aynı zamanda mimari kurgulanmanın estetik öğeleri haline dönüşmüştür.

Kuban (1998)'a göre yapıda kuramsal bir mutlak simetri anlayışı söz konusu değildir. Planda kubbe duvarındaki büyük mekansal girinti, sekizgen statik sistemin simetrisini sağlama amacını gütmektedir. Selimiye Camii basit bir geometrik biçim düzeni büyük bir yapıt statüsüne çıkaran tasarımsal gelişimin en güzel örneklerinden biridir. Cami içinde büyük bir ana

formun egemenliği kabul etmekten ve mimari öğelerin boyutsal alçak gönüllülüğünden kaynaklanan bir bütünlük vardır. Ana kubbe sekiz ayakla taşınmaktadır. Bu yapıda Sinan tasarımının temel ögesinin kubbe değil, kubbeli çardak olduğu açıkça okunmaktadır. Ana mekana dört kapı ile yan cephelerden ve büyük dergah kapısı ile avludan ulaşılmaktadır. Selimiye avlusunun kendine özgü tasarım özellikleri vardır. Son cemaat yeri revakları sekizgen çardağın strüktürel şemasını tamamlayacak biçimde giriş açıklığının iki yanında dar açıklıklar ve alçak kemerler ile vurgulanmıştır.

Avluda çatısız bir şadırvan yer almaktadır. Klasik dönemin en özgün şadırvan tasarımlarından biridir. Selimiye'nin dış avlusu camiyi üç yönden çevrelemektedir. Bu avlular kubbe tarafından iki medrese ile sınırlandırılmıştır. Girişlere göre asimetrik planlanan medreselerin dersaneleri caminin arkasındaki küçük avlu ile ilişkilendirilmiştir. Medresenin bu duvarında kare açıklıklar bırakılarak cami dış avlusu ve medrese avluları ilişkilendirilerek görsel bağlantı sağlanmıştır. Dış yapı özellikleri açısından değerlendirildiğinde ana kubbeden alt yapıya geçiş kademeli ve süreklidir. Yatay kütleler birbirine düşey öğelerle bağlanmış, dinamik ve nitelikli bir kütle tasarımı ortaya çıkmıştır. Cephe açıklıkları ve renkli yapı malzemesi kullanımı ile tüm kütleyle bir ritm eklenmiştir. Çift pencere sıraları ile alışılmışın dışındaki düzenleri ile cepheye farklı bir kimlik kazandırmaktadır. Üç şerefeli 4 minare hem ince hem de üç ayrı şerefeye üç farklı yönden ulaşılabilecek biçimde tasarlanmıştır. Edirne tarihi kent merkezi kültür varlıkları açısından tanımlandığında bugün var olan Kaleiçi, Selimiye Külliyesi, Eski Camii ve Üç Şerefeli Camii'n çevrelediği alanı içine almaktadır. Osmanlı Dönemi'nde başkent olan Edirne Kenti kalenin doğusunda işınsal olarak ovaya doğru gelişim göstermiş, İstanbul ve Kapıkule yönlerinde ise lineer olarak gelişmiş; buna bağlı olarak da kentsel doku içinde işınsal bir ulaşım ağı ile çok sayıda büyük kentsel yol güzergahı oluşmuştur.

Genelde organik bir izlendiği kentsel alanda 1970'lerden sonra oluşan gelişmeler özellikle sanayi, üniversite ve bazı kamu kurum ve kuruluşlarının yer seçimi genelde E-5 karayolu üzerinde olmuştur. 1980'li yıllardan itibaren Edirne kentsel dokusundaki gelişim hızlanmış; E-5 karayolu üzerindeki gelişim ile birlikte mahalle sayısı, 19'dan 24'e yükselmiştir. Bu kesimlerde

kentsel gelişim plansız olmuş, ticari aktiviteler ise ana aks üzerinde dağınık bir biçimde gereksinime göre konumlandırılmışlardır (Öztürk, 2006). Kaleiçi kentsel doku gelişimi ızgara şeklinde olup kentin tarihi çekirdeğini oluşturmaktadır. Geleneksel konut dokusu kent merkezinde yaygın olarak görülse de en yoğun olduğu kesim Kaleiçi'dir. Hemen her mahallede bir cami ve hamam bulunmaktadır. Merkezde genelde tek ve 2 katlı konutlar bulunurken merkezi çevreleyen kesimde ortalama kat sayısı 3 ve daha fazladır. Talat Paşa Bulvarı ile Balıkpazarı Caddesi boyunca imar yönetmeliğindeki cadde genişliklerine bağlı olarak çok katlı apartman blokları yer almaktadır.

Yeniimaret, Yıldırım ve Yıldırım Beyazıt kesimlerinde ise özellikle bahçeler içinde tek ve 2 katlı, düşük yoğunluklu yerleşim dokuları yer almaktadır. Ayşe Kadın Camii kuzeyi ve Devlet Hastanesi'nin doğu kesiminde bulunan sırtlarda ve Talat Paşa Bulvarı yakınında yüksek yoğunluklu, çok katlı yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılanma gerek kent silüeti ve estetiği gerekse yerleşim-doku ilişkileri açısından son derece uyumsuz bir görsel nitelik taşımaktadır.

Kentsel doku değerlendirildiğinde ana aks ve sokakların genelde anıtsal kapılara yönlendirildiği görülmektedir. Kent merkezinde yer alan üç önemli camiye ışınal olarak bağlanan akslar ve sokak dokusu kent kimliğinde dikkat çekicidir. Kentin ana giriş aksları da yerleşimin bu niteliğini desteklemektedir.

Kentsel dokudaki yoğunluk ise kent merkezinden uzaklaştıkça azalmaktadır. Özellikle akşam ve sabah saatlerinde kent merkezi ile yeni gelişim aksları arasında E-5 Karayolu dışında taşıyıcı bir trafik aksı olmadığı için yoğunluk yaşanmaktadır. Edirne Kenti'nin ulaşım akslarına ilişkin bir diğer önemli sorun ise karayollarının kentsel yerleşim alanlarının içinden geçirilmesidir.

Kentin ticari merkezi tarihi merkez ve yakın çevresi şeklinde olup süreç içinde çevre yollar boyunca ilerlemiştir. Bunun yanı sıra Balıkpazarı Caddesi, Londra Asfaltı ve Mumcular Sokak boyunca da gelişim göstermiştir. Kent merkezinin en önemli aksları kentin kuzey-güney aksında yer alan Saraçlar ve Hükümet Caddesi ile bu aksı dik kesen ve en son gelişen aks olan Talat Paşa Bulvarı olup kentsel merkezi işlevler bu akslar boyunca yoğunlaşmıştır. Kent merkezi işlevsel olarak ayrışmamıştır. Yönetim yapıları

kamu yapıları, iş merkezleri, ticari ve sosyal yapılar bir arada aynı dokuda yer almaktadır.

Edirne Kenti turizm potansiyeli açısından değerlendirildiğinde özellikle Osmanlı Dönemi önemli bir yerleşimi ve sınır kenti olarak sahip olduğu sayısız kültür varlığı, külliyesi, camileri, kervansarayları, imaretleri, hamamları, köprüleri, çeşmeleri ve sivil mimari örnekleri ile olduğu kadar doğal değerleri ile de turizme kaynak olacak çevre kaynakları açısından açık hava müzesi niteliğinde zengin bir yerleşmedir. Kent kimliğinde ve silüetinde belirleyici olan Selimiye Camii ve Külliyesi, II. Beyazıt Külliyesi, Meriç ve Tunca nehirleri üzerinde yer alan köprüleri ile özgün bir kent olarak Edirne, alternatif turizm olanaklarına da sahip bir yerleşmedir. Bu anlamda Edirne, kültür turizmi, inanç turizmi, sağlık turizmi, doğa turizmi, kongre turizmi, festival turizmi, ekoturizm, agroturizm, gastronomik turizm ve tarih turizmi gibi farklı turizm etkinliklerine olanak sağlayabilecek niteliktedir. Sınır kenti olması ve Kırkpınar Güreşleri'nin gerçekleştirildiği bir kent olması da yöreye farklı bir nitelik ve özgünlük kazandırmaktadır.

Edirne Kenti tarihi kent merkezi bir bütün oluşturacak biçimde korunmalıdır. Kent merkezinde yer alan anıtsal yapıların kent silüetine kazandırdığı kentsel kimlik ile; mevcut doğal çevre-yapısal çevre uyumunun oluşturduğu görsel kalite ve nitelik kesinlikle korunmalıdır. Kent genelinde önemli odak noktalarında yer alan külliyeler mevcut işlevleri sürdürecektir biçimde korunarak özgün nitelikleri değerlendirilmelidir. Kent niteliğinde önemli bir belirleyici olan ve Maarif Caddesi üzerinde yer alan yöresel sivil mimarlık örnekleri olan Edirne konutlarının restore edilmesi bu kültür kaynaklarının sürdürülebilirliği açısından son derece önemli bir uygulamadır. Bu kapsamda bu kesimde yer alan konutların onarımı ve mevcut durumlarını sergilemeleri bu birikimin geleceğe aktarılması açısından doğru bir yaklaşım olmuştur. Yapıların kullanımı ile de yaşama katılması ve dolayısı ile sürdürülebilirliği sağlanmıştır. Kaleiçi'nde yer alan Maarif Caddesi'nin yayalaştırılması geleneksel konutların kullanımı ve izlenim olanakları artırılacak bir yaklaşımdır. Böylece konut dokusu üzerinde trafiğin oluşturduğu etki de engellenmiş olacaktır. Edirne Valiliği tarafından gerçekleştirilen Maarif Caddesi ve çevresinin koruma amaçlı restorasyon projesi gerek kent

kimliği gerekse turizm açısından olumlu bir uygulamadır.

Erken Dönem Osmanlı ilk saray yapısının bulunduğu bilinen ve Selimiye Camii doğusunda yer alan kesimde Edirne Valiliği tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş ve bu alanın kazıda elde edilen buluntuların sergilenebileceği bir anıt taş eserleri sergileme alanı olarak düzenlenmesi hedeflenmiş, projesi onaylanmış ve bir açık hava müzesi oluşum süreci başlatılmıştır. Selimiye Külliyesi yanında gerçekleşecek olan bu oluşum da kent bütünü açık yeşil alan sistemi ile ve böyle bir anıtsal yapılanma ile kolayca entegre olabilecek bir kullanım ve aktivite olarak kent estetiğine doğrudan katkı sağlayacak olumlu bir uygulama olacaktır.

Kentsel tasarım kapsamında gerçekleştirilen ya da sürdürülmekte olan bu çalışmalar kent silüetinde yer alan mevcut anıtsal yapılar ile bu yeni uygulamaların entegrasyonunu sağlamakta ve kentsel alanı gerek görsel anlamda gerekse kullanım ve aktiviteler kapsamında zenginleştirilmektedir.

Edirne kentsel arkeoloji parkı, restorasyonu tamamlanmış ya da sürmekte olan İtalyan Kilisesi, Sinagog, Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı, Eski Vali Konağı, Hafızağa Konağı, Gümrük Karakol Binası, Sağlık İl Müdürlüğü Binası, Eski İl Emniyet Müdürlüğü Binası gibi çok sayıda kültür varlığı Edirne Kenti'ni özgün kimliğinde belirleyici yapılar olarak kentsel çevre oluşumuna katkı sağlamaktadırlar.

Kaynaklar

- Anonim. 2010a. Map of Edirne. Web Sitesi: http://www.focusmm.com/trmap/trm_a1.htm, Edirne Yöresi. Web Sitesi: www.turkhalkoyunlari.de/.../body_edirne.html, Erişim Tarihi: 10.03.2010.
- Anonim. 2010b. Tunca Köprüsü. Web Sitesi: <http://www.netresim.net/img2070.htm>, Erişim Tarihi: 10.03.2010.
- Anonim. 2010c. II. Beyazıt Külliyesi. Web Sitesi: http://www.trakya.edu.tr/edirneweb/edirne_foto9.htm, Erişim Tarihi: 10.03.2010.
- Aru, A.K. 1998. Türk Kenti. Türk Kent Dokularının İncelenmesine ve Bugünkü Koşullar İçinde Değerlendirilmesine İlişkin Yöntem Araştırmaları. YEM Kitabevi, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 288 s.
- Cantay, G. 2001. Edirne, Osmanlı başkenti. Edirne Valiliği Edirne Dergisi. 6: 28-29.

Edirne Kenti'nin en önemli yapılanması olan Selimiye Külliyesi ve yakın çevresinde belli bir açık yeşil alan kurgulanması söz konusudur. Bu alan hacimsel ve mekansal anlamda rahatsız edici nitelikte değildir. Külliye'yi silüet olarak ön plana çıkaran ve algılamada sürekliliği koruyan bir niteliktedir. Ancak, bu alanın yeniden yapılandırılarak daha nitelikli bir çevre haline getirilmesi gerekmektedir. Gerek yapısal öğeleri, döşeme kaplamaları, donatı elemanlarının iyileştirilmesi gerekse dolaşımın daha net kurgulanması açısından yeni tasarım yaklaşımları gerektirmektedir.

Kent bütününde görsel niteliği bozan donatı elemanları, otobüs durakları, özellikle Talat Paşa Bulvarı üzerinde yer alan otobüs park alanları, tabelalar kente renk, doku, ölçek açısından zenginlik katacak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır. Edirne surlar ile çevrili bir su şehridir. Nehirleri, köprüleri, su yapıları ile önemli olan kentin bu niteliği ön plana çıkarılmalı; su kaynakları kent yaşamının bir parçası haline getirilerek insan-su ilişkisi artırılmalı; Meriç ve Tunca nehirleri kentsel alan ile entegre edilerek kullanım olanakları artırılmalı ve Edirne'nin sınır, kültür, tarih ve su kenti olduğu vurgulanmalıdır. Sarayı ise rekreasyonel kullanımlar ve yakında yer alan Kırkpınar Güreş alanı ile festival turizmi kapsamında değerlendirilmeli, tarihi ve sembolik niteliği korunarak sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.

- Erdoğan, E. 2006. Çevre ve kent estetiği. ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 8: 68-77.
- Kuban, D. 1998. Sinan'ın Sanatı ve Selimiye. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları No: 65, Numune Matbaacılık, İstanbul, 251 s.
- Öztürk, H. 2006. Edirne Kentinin Doğal ve Kültürel Özelliklerinin Peyzaj Mimarlığı ve Turizm Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 167 s.
- Pinon, P. 1999. Anadolu ve Balkanlar'daki Osmanlı kentlerinde kentsel dokular tipolojisi üzerine bir deneme. Osmanlı Mimarlığı'nın 7. Yüzyılı Uluslararası Bir Miras, İstanbul:YEM Yayınları, 166-179.
- Yıldırım, Ş. 2003. Makedonya Kulesi kurtarma kazısı. Edirne Valiliği Edirne Dergisi. 11: 18-19.